

FEMİNİST HUKUK TEORİSİNDE METODOLOJİ*

METHODOLOGY IN FEMINIST LAW THEORY

Fatma Süzgün ŞAHİN**

Özet: Hukukla ilgili çalışmalarda, aslında, yalnızca hukuka özgü olmayan, diğer sosyal bilim disiplinleriyle de ilgili bir sorun gündeme gelmektedir: Metodoloji. Çalışma alanıyla ilgili doğru bilgiye ulaşmak, ancak, doğru metotlarla mümkün olmaktadır ve amaca ulaşmak için doğru araçların kullanılması, gereklilikten ziyade zorunluluktur; fakat sosyal bilimlerde metodolojinin sorunu, belki de çok fazla kesinlik istemesi; kullandığı metotların akıl, duygu ve arzuyla yöğrulmuş insan için uygun olmamasıdır. Her disiplin, kendisine uygun bir metodoloji bulma ve onu geliştirme çabası içindedir. Böylelikle, güvenilir bilgiye ulaşacak ve ayrıca insanın akli ve medeni sıçrayışları için uygun bir araç bulmuş olacaktır.

Feminist hukuk teorisinin hukuka yönelttiği en önemli eleştirilerden biri olan ve bu sunumun çıkış noktasını oluşturan hukukun ataerkilliği; kullandığı dilin ve metodolojinin eril oluşu; kadın deneyimlerinin hukuktan dışlanması; kadınlara da uygulanmak için geliştirilen hukukların onların ihtiyaçlarını göz ardı etmesi, seslerini bastırması problemi hukukun öncelikle çözmesi gereken bir problemidir. Çünkü Gündüz Vassaı'ın da belirttiğı gibi, cinselliğimiz bedenimizden çok zihnimizdedir. Cinsel roller, cinsel ilişkiler, salt genetik açıdan belirlenmemektedir. Gebelik gibi, önemli bir istisna dışında, cinsel kimliklerimiz, zihnimizle ilgili bir durumdur. Buradan hareketle, feminist hukuk teorisi de, bilginin ataerkil metotlarla elde edilmesine karşı çıkmaktadır. Ataerkil metotlar, bilimin ataerkil yapısını perçinlemede ve kadınlara özgü duyguların, deneyimlerin temsil edilmesini önlemektedir. Bu yolla elde edilen bilgiler ne kadar doğru olurlarsa olsunlar hep eksik olacaklardır: İçlerinde “kadın oluşları” barındırmadıkları için. Sonuç olarak, feminist hukuk metodolojisinin kendine has özellikleri, kullandığı tekniklerin bilinmesi, erkeklerin bilmediğı kadınlığın keşfedilmesinde çok büyük önem taşımaktadır. Söz konusu metotların kullanılmasıyla oluşturulacak olan bir hukuk sistemi, kadınların taleplerini de içermiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Hukuk Teorisi, Feminist Hukuk Teorisi, Feminist Hukuk Metodolojisi

* Bu çalışma büyük ölçüde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sunmuş olduğum Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Dr., ORCID: 0000-0003-0028-2661

Abstract: There is one problem faced in law related studies, which is in fact not exclusive to the field of law and shared with the other disciplines of social sciences; and the said problem is called “methodology”. Acquiring the right data on the area of study is only possible by using right methods and using the right methods for reaching the goal is a necessity rather than a requirement; however, the problem of methodology in social sciences may be its demand for excessive certainty; its methods’ inconsistency with the human nature which is shaped by wisdom, emotion and desire. Every academic discipline struggles for finding out the appropriate method and developing it. Thus, the discipline may have the reliable information and also find a suitable apparatus for the rational and civil spurts of the humankind.

One of the law’s priority problems which should be addressed immediately should be Law’s patriarchal nature; - that is, its language and methodologies being masculine, externalisation of women’s experience from the field of law, omission of their needs even by the laws adopted for women, such laws’ repression on women. As Gündüz Vassaf also states, the gender resides in the mind rather than the body. Gender roles and relations are not determined only by genetics. Apart from pregnancy, all our gender identities are situations of our mind. Based on this situation, the feminist theory objects to obtaining information by using patriarchal methods. Patriarchal methods support the patriarchal nature of the science and prevents representation of emotions and experiences which are exclusive to women. Such information may be right but it will always be deficient as they do not involve “women beings”. As a result, being informed about the feminist legal methodology’s unique characteristics and methods is of great importance in discovering the womanhood. A legal system created by using such methods will be successful in reflecting the demands of women.

Keywords: Feminism, Legal Theory, Feminist Legal Theory, Feminist Legal Methodology

Giriş

“Feminizm nedir?” sorusuyla karşılaşmak, bir feministin günlük rutini içinde yer almaktadır. Bu soru meraktan, küçümsemeden ya da “kutsal aile yapısını” bozacak (!) feminist akımlara dair bir korkudan kaynaklanabilir. Tüm bunlara yanıt verme kaygısı bir yana bırakıldığında yapılacak tanım, “feminizm cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir harekettir” olmalıdır. Bu tarz bir yanıt ile feminizmin erkek düşmanlığı olmaması bir yana, erkek ya da kadın, her iki cinsin doğduğu andan itibaren cinsiyetçi düşünce ve eylem kalıplarını kabul etmek üzere sosyalleştirildiği de anlatılmak istenmektedir.¹

¹ Gloria Watkins, *Feminizm Herkes İçindir*, Çitlembik Yayınları, 2000, İstanbul, s. II.

Mary Woollstonecraft tarafından “Kadın Haklarının Savunusu” adıyla 1792’de yayınlanan eser, feminist hareket için bir başlangıç noktası oluşturmak dışında aynı zamanda sonranın feminist düşüncesini de etkilemiştir. Aynı yüzyıl içinde, Fransız Devrimi için mücadele vermiş bir kadın olan, *Olympe de Gouges*² Kadın Hakları adlı bir el broşürü dağıtmış ve devrime muhalefet gerekçesiyle giyotinle idam edilmiştir. Hemen arkasından da kadınların politik faaliyette bulunması yasaklanmıştır.³Feminizmin kökeni 18. yüzyıla uzanmakta ise de, ancak 1960’lı yıllarda gelişmiştir. Feminizm, özellikle ikinci kuşak feminist hareketle birlikte daha felsefi unsurlar kazanmış ve kadınlar tarafından algılanan sosyal eşitsizlikleri sorgulamanın ötesine giderek, daha yoğun bir çerçeve edinmiştir. Bu çerçeve içinde feminizm, kadınları erkeklerle ilişki içinde, kaçınılmaz olarak oldukça dezavantajlı bir konuma yerleştiren hayli derinlere kök salmış ideolojik yapıları eleştirmektedir. Örneğin, Batının politik kurumlarını gerekçelendirmede oldukça önemli bir yer işgal eden “toplumsal sözleşme” öğretisi bu ideolojik yapılardan önemli bir tanesidir. Bu bağlamda, Lacancı psikanalizm feminizm için ilham kaynağı olmuştur, zira Lacancı psikanalizmde, bilinç ya da ben, özneliğin merkezi değildir, buradan hareketle feminizm dil, felsefe ve hukuktaki toplumsal cinsiyet eğilim ve yönelimlerini sorgulamaktadır. Bu da bize şunu göstermektedir: İlk düzlemde eşitlik talebiyle yola çıkan feminizm, sonrasında konuyu daha derinden ele alarak, kadınları bekleyen görevin, özü itibarıyla dişil olan yeni bir dil, hukuk ve felsefe geliştirmek olduğu noktasına geldi. Toplumsal dokuyu yeni baştan inşa etme mücadelesi içine girdi. Çünkü kadını, erkeğin eksik ve aşağı ötekisi olarak tanımlayan bir düşünce geleneğine meydan okuyan feminizm, daha radikal bir düzeyde, dil, toplum ve kültürün, erkeğin perspektifinden, eril çıkar ve

² Olympe de Gouges (1748 – 1793), Fransız yazar. Sosyal konularda yayımladığı broşürler ve yazdığı piyeslerle Fransız Devrimi’nde aktif rol aldı. Devrim sırasında tartışılan insan haklarının kadınları da kapsamı için uğraşan ender kişilerden biri olmuştur. 1791 yılında Kadın Hakları Bildirgesini yayınlamıştır. 16. Ludwig’i savunup Robes-pierre’e saldırmak cüretinde bulunduğu iddiasıyla 1793’de idam edilmiştir. Bkz: Jostein Gaarder, Sofi’nin Dünyası, Pan Yayıncılık, 15. Basım, Eylül 1996, İstanbul, s. 36

³ Josephine Donovan, Feminist Teori Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri, İletişim Yayınları, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, 1. Baskı, 1997, İstanbul, s. 15.

arzuların evrenselleştirilmesi temeli üzerinde inşa edildiğini keşfetti.⁴ Kadın haklarıyla ilgili ilk talepler, oy hakkına, evli kadınların mülkiyet edinmesine, kürtaajla ilgili düzenlemelere ilişkindir. Tüm bu talepler 19. yüzyılda dile getirilmeye başlanmış olmasına rağmen, istenen yönde sonuçlar ancak 1960'larda mümkün olmuştur.

1. Feminist Hukuk Teorisi

1970'lere gelindiğinde, birçok kadının hukuk fakültelerine girerek, hukuku tecrübe etme fırsatı bulmalarından sonra, bir akademik disiplin olarak "feminist hukuk teorisi" veya diğer adıyla "feminist hukuk bilimi", hukuk dergilerinde, hukuka ilişkin konferanslarda ve hukuk fakültelerinin dersliklerinde boy göstermeye başlamıştır. Feminist hukuk teorisi kaynağını, hukuk ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi analiz etmeye, hukuk reformunun sağlayacağı fırsatlara ve böyle bir reformun sınırlarına ilişkin yeni perspektifler ortaya koymaya çalışan diğer disiplinler içinde gelişen eleştirel yaklaşımlardan ve kadınların tecrübelerinden almıştır. Kadınların hukuk okuma tecrübeleri sonucunda, aile hukuku, iş hukuku ve ceza hukuku gibi, kadınlar üzerinde özel bir etkiye sahip olduğu kabul edilen hukuk alanlarında reformlar talep edilmiştir. Kadınları bağımlı bir konuma iten, onları ikincilleştiren, kadınların bazı işler için uygun olmadığına ilişkin görüşlere karşı çıkmıştır.⁵

Feminist bir hukuk teorisini olan *Mary Joe Frug* hukuki kuralların ve hukuki söylemin kadın bedeniyile olan ilişkisini şöyle açıklamaktadır:⁶

a) Hukuk kuralları bazı durumlarda, kadın vücudunun şiddete maruz kalmasına engel olmamaktadır. Bunun en basit örneğini, güvensizlik ve fiziksel istismar karşısında korunak arayan kadınları yetersiz bir korumaya tabi tutan kurallar oluşturmaktadır. Asıl olarak hukuk kuralları, kadın vücuduna boyun eğmeyi, şiddeti, korkmayı öğreten toplum pratiğini desteklemektedir.

⁴ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 1999, İstanbul, s. 340 – 341.

⁵ Mehmet Yüksel, *Modernite Postmodernite ve Hukuk*, Siyasal Kitabevi, Ağustos 2002, Ankara, s. 211 – 212.

⁶ Mary Joe Frug, *Postmodern Legal Feminism*, Routledge, 1992, America, s. 129-130.

b) Annelik statüsü ile çatışan davranışların yasaklanması, cezalandırılması, çocuk doğuran kadınlara yönelik ödül niteliğinde düzenlemeler yapılmasının anlamı, kadın vücudunun anneleştirilmesine aracılık etmektir.

c) Hukuk, kadınların cinsel durumlarını sorgulamakta onlara koruma lütfunda bulunabileceği gibi bu korumayı reddedebilmektedir. Hukuk kuralları kadınlara bazı imkânlar tanıyarak ve bazen koruma altına alarak kadın vücudunun cisimleştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu durum, fahişelik gibi ticari seks pratikleri aleyhine düzenlemeler ya da kadın vücudunu erotize eden pornografi ve reklâmlar gibi uygulamaları destekleyen ya da meşru kılan kurallar aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Hukukun tarafsız bir görünüm sunmakla beraber, aslında, oldukça taraflı olduğunu ifade eden feminist teorisyenler, bazı değişimler olmasına rağmen, hukukun esas olarak, erkek egemen bir meslek olarak kaldığını, hukuk kurumları ile hukuk söyleminin erkek ilgilerini ve önceliklerini yansıttığını iddia etmektedirler.⁷ Feminist hukuk teorisinin doğduğu problem: Hukukun beyaz erkek değerlerini ve bakış açısını yansıttığı iddiasıdır. Bu nedenle feminist hukuk teorisi, CLS'nin hukuk teorisi için geliştirdiği eleştirileri hem paylaşmakta hem de yer yer ayrılıklara düşerek farklı eleştiriler geliştirmektedir.

2. Feminist Metodoloji

Toplumun feminist analizinde hangi metot kullanılmalıdır? Düşünme, veri toplama tarzları ve feminist bir perspektiften kadınların durumlarını tespit etmek için yapılan çalışmalar için mevcut analiz yöntemlerinden daha uygunu var mıdır? Bu sorular sosyal bilimlerin çağdaş feminist eleştirisinde keşfedilmiştir ve geliştirilmeleri devam etmektedir. Feminist akademisyenler sosyal bilimlerdeki erkek önyargılarını analiz etmekte; teori ve metot hakkındaki uzun soluk tartışmalara özel katkılar yapmakta; doğal bilimlerin onun epistemolojik temeli, bir toplum biliminin mümkünlüğü, iktidar sisteminin altını oyan ya da devamını sağlayan bilimin rolü gibi tartışmalara girmektedirler. Bunlara ek olarak, feminist bir perspektif içinde deneysel ça-

⁷ Yüksel, 2002, s. 212.

lışmalar yapmak için bu tartışmaların nasıl problematik metodolojik meselelere çevrileceğini göz önüne almaya başlamışlardır.⁸ Feminist araştırmacılar, sosyal bilimlerdeki nicel ve nitel metotların kullanımı konusunda görüş ayrılıklarına düşmüşlerdir. Tartışmaların birçoğu, nicel araştırma tekniklerinin - bireylerin deneyimlerinin araştırmacılar tarafından önceden tanımlanmış kategorilere çevrilmesini içeren - kadınların deneyimlerini çarpıttığı ve bunun bir sonucu olarak kadınları sessizliğe mahkûm ettiği iddiasına dayanmaktadır. Nitel tekniklerin savunucuları da kadınların anlayışlarının, duygularının ve eylemlerinin, kadınlara has özelliklerin dikkate alınarak işlenmesi gerektiğini ileri sürmektedirler.⁹

Nitel metotlar, sosyal bilimlerde, henüz açıkça ortaya koyulmayan ya da kavramlaştırılmayan kadın deneyimlerinin kavranılması açısından önem taşımaktadır. Nitel metotlar, tamamen kadınların deneyimleriyle ilgili olan ve kadınların kendilerini kendi deyimleriyle ifade etmelerine izin veren metotlardır.¹⁰ Feminist sosyal bilimcinin nitel metodu tercih etme sebeplerinden biri de, araştırmacı ve araştırılan arasındaki ilişkinin daha az mekanik daha insani bir potansiyeli barındırmasıdır. Nitel metotların kullanımı, -araştırmaya katılanların deneyimleri hakkında daha kesin ve geçerli bilgi sağladığı iddiasına rağmen- çoğu kez akademik çevreler arasında kuvvetli bir ters etkiye neden olmaktadır.¹¹ Nicel metotları savunanlar, nitel metotlarda araştırmacıların önyargılarıyla gardlarını alabileceklerinden ve politik ve akademik kaygılar nedeniyle geleneksel metodolojinin tüm görüşlerini yadsıyacakları endişesini taşımaktadırlar. Feministler, genel olarak nitel metotları kucaklamalarına rağmen, nicel ve nitel metotların her ikisiyle iş birliği yapan, nicel metotları dışlayan ya da nicel araştırmalara ağırlık veren araştırmacı yelpazesini de barındırmaktadır.¹²

⁸ Joan Acker, Kate Barry, Johanna Esseveld, "Objektivty and Truth", in: *Beyond Methodology*, Editors Margaret Mary Fonow; Judith A Cook, Indiana University Pres, 1991, America, s. 133.

⁹ Toby Epstein Jayaratne, Abigail J Stewart, "Quantitative and Qualitative Methods in The Social Sciences- Current Feminist Issues and Practical Strategies", in: *Beyond Methodology*, Editors Margaret Mary Fonow; Judith A Cook, Indiana University Pres, 1991, America, s. 85.

¹⁰ Jayaratne/ Stewart, a.g.e., s. 88.

¹¹ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 90

¹² Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 85.

Feminist metodolojideki ilk tartışma, geleneksel nicel araştırmaya yönelik feminist eleştiriden kaynaklanır. Bu eleştiri, 1960’larda hem daha hem daha öz bir şekilde ifade edilmiştir: “*Geleneksel bilimde ve teoride kadın bakış açısının literatürde yer almaması.*” Bu temel sorundan çıkarılan feminist eleştiriler şunlardır:¹³

1. Cinsiyetçi ve elitist araştırma konularının seçimi ve kadına gereken önemin verilmemesi
2. Sadece erkek konularının seçimine bağlı önyargılı araştırma tasarımları
3. Araştırmacı ve konu arasındaki istismarcı ilişki
4. Tarafsızlığın yok olması, erkek bakış açısının belirginleşmesi
5. Nicel değerlerin azaltılması ya da abartılması
6. Uygunsuz yorumlamalar ve genellemeler
7. Yetersiz kaynak kullanımı

Feminist bilimin amaçları, sosyolojinin kurulmuş doğal bilim modelinin ve diğer ilgili disiplinlerin eleştiri bağlamı içinde gelişmiştir. Eleştirinin kapsamı, bazı feminist perspektifleri, kendi vurgu ve içerikleriyle ilave ederken Marksist ve beşeri bilimlerdeki yorumlayıcı geleneklerin eleştirel görüşünü de paylaşmaktadır¹⁴ Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer nokta da, bilgi teorisi, metodoloji ve araştırma yöntemleri arasında önemli bağlar olduğu noktasıdır. Hedeflenen bir feminist araştırma vardır ve sadece araştırma yöntemine odaklanmanın, bu amacı tanımlama sürecinde engel oluşturacağı kaygısını bazı feminist araştırmacılar taşımaktadırlar. Feminist araştırmada epistemoloji, diğer bir ifadeyle bilgi teorisi de önemlidir. Epistemoloji, kimlerin bilen kişiler olabileceği sorusunu cevaplamaktadır. Toplumsal yargılar bilgi olarak kabul edilebilirler mi, ne tür şeyler bilinebilirler? Bilgi sosyolojisi alanında çalışanlara göre, epistemoloji, yargıların onaylanma stratejisidir. Tanrı, gelenek, görenek, sağduyu, gözlem, akıl ve erkek merkezli otoritelere göndermelerin hepsi, bu alışlagelmiş genel geçer stratejinin örnekleri olarak görülmektedirler. Bilgi sosyolojisi alanında çalışan feministler, geleneksel bilgi teorilerinin, kadınların bilginin ta-

¹³ Jayaratne/Stewart, a.g.e., s. 86.

¹⁴ Acker, a.g.e., s.133.

şıyıcısı olması ihtimallerini göz ardı ettiklerini, bilimin sesinin erkeksi olduğunu, tarihin erkek gözüyle yazıldığını, geleneksel sosyolojik bir cümlede öznenin her zaman erkek olduğunun varsayıldığını belirtmektedirler. Bu nedenle, kadınların bilen özneler olarak kabul edildiği alternatif bilgi teorileri önermektedirler.¹⁵

Epistemolojinin, “bilginin doğası, kapsamı, bilgi iddiasının doğruluk derecesi ve güvenilirliğinin değerlendirilmesi” gibi tanımları pratik araştırma davranışlarına çevrildiğinde, hiçbir şey ifade etmemektedir. “Feminizmin”, araştırma süreci kapsamında, gerek analiz gerekse davranışı destekleyen feminist epistemolojik ilkeler olarak yer alması gerektiği ileri sürülmektedir. Bunların ilişkili olduğu beş alanının taslağı şöyle çıkarılabilir:

- Araştırmacı-arastırılan ilişkisinde
- Bir araştırma deneyimi olarak duyguda
- Araştırmacıların entelektüel özgeçmişlerinde
- Araştırmacı ve araştırılanın farklı gerçekliklerinin ve kavrayışlarının nasıl bağdaştırılacağında ve böylece
- Araştırma ve yazma sürecinde karmaşık iktidar sorununda

Bu ilkeler, araştırma davranışında ve ayrıca ‘orada neler olduğu’nun kavranışıyla ilgili analitik süreci açıklayan yazılı araştırma raporlarında yer almalıdır. Etnometodoloji ve diğer fenomenolojik sosyoloji türleri, ayırım gözetilerek kullanıldığında, feministler için, söz konusu analitik süreci açıklamada yararlı araçlar olacaklardır. Bu yöntemler, yöntemsel sorunlar kadar teorik sorunlara yönelik bir ilgiyi de paylaşmaktadırlar. Kadını yekpare bir kategori, araştırmacıyı ise bir diğer ve karşıt kategori olarak görmenin sonuçlarından biri, araştırmacının “gerçek” kavrayışının, feminist terimlerle söylenirse, doğru ya da yüksek bilincinin bilimsel temelde tercihe şayan görülebileceğidir. Araştırmacının kavrayışının zorunlu olarak geçici, entelektüel, duygusal ve siyasal arka planı olduğu ve araştırılanın kavrayışı ölçüsünde bağlamsal olarak belirlendiği yönündeki görüşte çok fazla doğruluk payı vardır. Bunun anlamı, araştırmacının analizlerinin bireyci

¹⁵ Marie Mies, “Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s.36.

olduğu ve genelleme yapamayacağı değildir. Araştırma, analiz ve teorilerinin tümü, kaçınılmaz olarak araştırmacının/teorisyenin maddi deneyimlerine dayanmaktadır. Sosyal bilimlerin anahtar sorunu, “özneler arasılığı”¹⁶ nasıl kavrayacağıdır. Ontolojik ayrılığa karşın ortak deneyimleri konuşmak, başkalarında kendimizi tanımak ve onların kendini bizde tanıması gibi “paylaşılan deneyimler” varsayılabilir.¹⁷

Feminist teorinin, tek bir metodolojisi yoktur. “Feminist” olarak nitelenen belirli özelliklere sahip metotları vardır. Bunlardan ilki, **feminist mülakat metodudur**. Feminist araştırmacılar, mülakat araştırmasını sosyal reform amaçları için kullanmışlardır. Sosyal araştırma projesinde, bir kadının anlaşılabilmesi için, bir kadın tarafından mülakat edilmesi zorunlu olabilmektedir. Kadın kadına konuşma, kadınlı erkekli konuşmalardan daha farklı olmaktadır. Birçok feminist araştırmacıya göre, kadınların yaptığı işleri gösteren kategorileri kullanmak, erkek aktivitelerini gösteren kategorileri veya sosyal bilimlerden elde edilen terimleri kullanmaktan daha önemlidir. Kadınlarla mülakat yapan feminist araştırmacılar, tipik toplumun veya akademik söylevlerin parçası olmayan, yani “adsız olan” konuları tartışmışlardır. “İhtimam etiğini”¹⁸ bir kadından dinlemek, diğer kadının fikirlerini geliştirmesi-

¹⁶ 1) Genel olarak, toplumsal ilişkilerin karşılıklı kurulabilmesi; insanların bilgi ya da yaşama dünyalarında deneyimledikleriyle ilgili olarak, mutlak bir nesnellik iddiasında bulunamamaları bile, mutabakata erişebilecekleri durum. 2) Salt öznellik olmak, tek kişiye özgü bulunmak yerine, çok sayıda özneyle ortak olma, birçok özne tarafından doğrulanma durumu; bir önermenin, hipotezin doğruluğuyla ilgili olarak genel bir uzlaşmanın söz konusu olması. Buna göre, başka insanlara mecazlar ve analogiler olmadan harfi harfine ve gerçekten anlaşılabilir sözcüklerle iletilen düşünce içeriği olarak bilimsel bilgi, doğruluk ve yanlışlığına, kendisini uygun koşullar içinde bulan herkesin karar verebileceği iddialardan oluştuğu için, özel ya da öznellik bir bilgi değil de, özneler arası geçerli bir bilgi olmak durumundadır. Bkz: Cevizci, a.g.e., s. 670.

¹⁷ Liz Stanley/Sue Wise, “Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji”, Kadın Araştırmalarında Yöntem, Der. Serpil Çakır/Necla Akgökçe, , Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 69 – 70.

¹⁸ “Kadın ihtimamı” görüşü hem pratik hem de kişiler arası seviyede yeni bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. Gilligan’ın kadın ve erkeğin ahlaki gelişimine dair feminizm içinde dönüm noktası olan çalışması, kadınların dünyayı nasıl gördüğünü ve ahlaki ikilemleri nasıl çözdüğünü anlamada en önemli özelliğin “ihtimam” olduğunu ortaya koymuştur. Gilligan’ın araştırma konuları, kadınların hikâyelerinde öncelikle “kim incitir?” sorusunun ve zarardan diğerlerini koruma sorununun büyüklüğünü ortaya koymuştur. Benzer olarak bu tema araştırma konularının refahıyla bağlantı kurarak araştırmayı tanımlamaya çalışan birçok feminist akademisyenlerin yazılarından da çıkarılır. Bkz: Mary Margaret Fonow; Judith A Cook. “Back to the Future”, in: Beyond Methodology, Indiana University

ni, anlamı kurmasını, kullandığı sözcüklerle neyi kastettiğinin anlaşılmasını mümkün kılmaktadır. Mülakat, yalnızca, bunun için dahi çok önemli bir metot olmaktadır.¹⁹

İkincisi **feminist etnografidir**. Etnografi, kültürün ve hayatın, o kültürde doğan insanın bakış açısından görülmesi anlamına gelmektedir. Bir olay, bir durum, bir insan değerlendirileceği zaman veya araştırmaya konu edileceği zaman kültürden bağımsız bir araştırma düşünülemez. Feminist etnografi de, kadının kendi kültürü içinde, kendi özelliği içinde yani kadınlığı içinde değerlendirilmesi, kadın bakış açısının görülmesi, önemsenmesi, kadın duygusallığının ve dünyayı anlamlandırma tarzının, araştırmada öncü konumunda bulunması anlamına gelmektedir. Çağdaş etnografi veya alan çalışması, birçok metodu içeren bir araştırma türüdür. Genel olarak, inceleme, katılım, arşiv analizi ve mülakat metotlarının özelliklerini de içermektedir. Böylece, bir metodun zayıf yanıyla diğer metodun güçlü yanını birleştirmektedir. Sosyal bilimlerde pozitivist perspektifle tanımlanan metotları, örneğin, test etmeyi, geniş kapsamlı alan araştırmasını, ise içermemektedir.²⁰

Üçüncüsü, **feminist kapsamlı alan araştırmasıdır**. *Toby Jayaratne*, feminist teori ve politik eylem için niceliksel olarak yapılan araştırmanın lehinde ve aleyhinde olan görüşlerin önemli bir analizini geliştirmiştir. Ona göre, sosyal bilimlerdeki cinsiyet ayrımı gözeten araştırmaya karşı koyabilmek için, uygun niceliksel ifadeler bulunmalıdır. Feminist araştırmacılar bunu başarabileceklerdir. Örneğin, Eğer üretim için kullanılan ifadeye ihtiyaç duyan geleneksel usullerin bir kısmı feminist değerlere ters olursa, feminist araştırmacılar, söz konusu usulleri değiştirmelidirler. Değişim sürecinde feminist araştırmacılar, araştırmalarını yalnızca politik bağlamda görmemeli, aynı zamanda, standartları uzlaştırmak için akademik ve profesyonel baskılara karşı bir diğerini desteklemelidirler. Daha kaliteli araştırma yapılırsa, diğer araştırmaları etkileyecek ve sonuçta amacın gerçekleşmesine yardım edecek araştırmaların yapılması da daha olası olacaktır.²¹

Press, 1991, America, s. 9 - 10.

¹⁹ Shulamit Reinharz, "Feminist Interview Research", *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, 1992, New York, s.23-24

²⁰ Reinharz, a.g.e., s. 46.

²¹ Toby Epstein Jayarathe, "The Value of Quantitative Methodology for Feminist

Dördüncü metod, **feminist deneysel araştırma metodudur**. Burada asıl olan kadın deneyimlerinin sahada öğrenilmesidir, diyebiliriz. Deneyim, genellikle kişisel deneyimle, belirli bir durumdaki kadının duygularıyla, ortamla eşleştirilir. Deneyim başlangıç noktası olarak hem sosyal zorunlulukla hem de öznel yoğunlaşmayla gerçek hayatı almak anlamına gelmektedir.²² Deneysel araştırmalara ilginç bir örnek vermek gerekirse, *Liz Stanley* ve *Sue Wise*, kişisel saldırı duygusuyla başa çıkmanın bir yolu olarak oluşturulan lezbiyen destek grupları için toplumsal reklâmlarda telefon numaralarının kullanılmasından sonra müstehcen telefon konuşmalarına maruz kalmışlardır. Bundan sonra müstehcen telefon konuşmaları çalışması düşüncesini oluşturmuşlardır. Erkeklerle yaptıkları müstehcen telefon konuşmaları aracılığıyla, birçok deneyim elde etmişlerdir ve erkekliğe dair bilmedikleri şeyleri keşfetmişlerdir. Erkek konuşmacılara karşı duydukları antipatiyi daha fazla kontrol edemeyecekleri zaman da, çalışmayı bitirmeye karar vermişlerdir.²³

Feminist çapraz kültürel araştırma, beşinci metottur. Kadınların hayat deneyimlerinin, daha deneysel ve karşılaştırmalı kültürel sorgulamaları olmalıdır. Diğer bir deyişle, eğer bakış açısının iskeleti beyaz, orta sınıf, profesyonel kadınlara uygulanıyorsa, kadınların psikolojisinden, antropolojisinden, sosyolojisinden söz edilemez. Çapraz kültürel malzemenin erkek yöneliminin üstesinden gelmeye çalışmak, toplumda farklı gruplarda çalışmayı gerektirmektedir.²⁴

Bir diğeri, **feminist sözlü tarihtir**. Kadınların tarihinin araştırılması, tarihin kadınlar açısından yeniden yazımını gerektirmektedir. Kadınların tarihsel aktörler olarak vurgulanması, yalnızca feminist bilinç için önemli değildir aynı zamanda bütün genel tarihlerin sorgulanması sonucunu doğurmaktaydı.²⁵ Tarih, kişinin kendisini bilme-

Research", in: Theories of Women Studies, edit. Gloria Bowles, / Renate Duelli Klein, , Routledge, 1989, London, s. 158 - 159.

²² Maria Mies, "Women 's Research or Feminist Research?", Beyond Methodology, edited by Margaret Mary Fonow / Judith A Cook, Indiana University Press, 1991, America s. 66.

²³ Liz Stanley, Sue Wise, Breaking Out: Feminist Consciousness and Feminist Research, Routledge & K. Paul, 1983.

²⁴ Reinhartz, a.g.e., s.109.

²⁵ Ayşe Durakbaşı, "Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar", Kadın Araştırmalarında Yöntem, der. Serpil Çakır/ Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s. 217.

si için gereklidir. Kişinin hem kendisini başkalarından ayıran hem de kendisini o kişi yapan şeyleri bilmesi için önemlidir. Kişinin kendisini başkalarından ayıran şeyleri bilmesi unsuru, bilmenin içine girdiği zaman bir karşılaştırma unsuru da belirlemektedir. Bu karşılaştırma “ben” ile “öteki” arasında gerçekleşmektedir. Ben ve öteki her zaman ayrı bedenler olmak zorunluluğunda değildir. Nietzsche’ye göre, bu kişinin kendi benliğinde gerçekleşebilir. Kişinin “bugün olduğu kişi” ile “olmaya çalıştığı kişi” arasındaki mesafe, kendine ilişkin farkındalık, kendiliğin oluşturulması ve geliştirilmesi için gereklidir. Kendini bilmek, başkalarını bilmek ve yorumlayabilmenin de koşuludur. Bu durumu tanımlayacak en güzel ifade, bu halin bir çift yönlü bir ok olduğunu belirtmektir. Başkalarını bilmek ve yorumlayabilmek de kendini bilmenin ön koşuludur. Siyasete, hukuka ve topluma ilişkin teori yapmak da, kişinin kendine ilişkin yorumları temelinde başkalarını yorumlayabilmesi anlamına gelmektedir. Yorumsal bir çerçeve oluşturabilmek, kavrayışın sağlanması için zorunlu bir süreçtir. Yorumlama sürecine dâhil edilen çerçeve ise “ne görüldüğünü” yani neyin önemli olduğunu ve asıl olarak neyin kaydetmeye değer bulunduğunu belirlemektedir. Bir olguya ilişkin insan algısı, salt olguların kendileri tarafından değil, aynı zamanda insan zihni, bireysel bilinç ve kavrayışla belirlenmektedir.²⁶

Yedinci metod, **feminist içerik analizi** olmaktadır. Sekizinci metod, **feminist vaka çalışması**dır. Vakaların analizi, sırasında hangi hukuki metodun seçileceği önem taşımaktadır. Seçimde, teamüller, yasal yoruma yaklaşım etkili olmaktadır. Vaka analizlerinde kadın hakları vurgusu önem taşımaktadır.²⁷

Sonuncu metod, **feminist eylem araştırması**dır. Eylem ve bilimin kaynaşması son yüzyılın feminist bilincinin çıkarılmasında temel oluşturmuştur. Feminist eylem araştırması, sosyal ve bireysel değişime yönelmelidir; çünkü feminizm statükonun reddedilmesidir.²⁸ Feminist eylem araştırması, insanların tercihlerinin çok geniş bir alanına ve

²⁶ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, 1. Basım, Eylül 2003, İstanbul, s. 7-8

²⁷ Mary Jane Mossman, “Feminism and Legal Method: The Difference It Makes”, in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s.548

²⁸ Reinharz, a.g.e., s. 175.

örneğin, ailede kadının kullanılmasına uygulanabilmektedir. Eylem araştırmasının iki önemli türü olan katılımcı ve işbirlikçi eylem araştırmasında, üzerlerinde araştırma yapılan insanlar çalışma biçimi ve veri analizi hakkında kararlar verebilmektedirler. Bu model, sosyal ve bireysel değişim yaratmak için araştırmada yer alan insanların rolleri değiştirilerek tasarlanmıştır. Rollerin önemsiz bir değişimiyle, model sınırlanabilmekte veya genişletilebilmektedir, böylece tüm katılımcılar, araştırmacı rolüne dâhil edilmektedir. Feminist katılımcı araştırmada, araştırmacı ve üzerinde araştırma yapılanlar arasındaki ayrım kaybolmaktadır.²⁹ Bu tarz araştırmalarda araştırmacı, çalışma alanının üyelerini çalışmanın oluşturulmasına katkı sunmaya davet etmektedir. Eşitlikçi bir ilişkinin gerçekleşmesi için, araştırmacı kontrolü bırakmakta, açıklık yaklaşımına, ortak açıklamaya, karşılıklılığa ve riski paylaşmaya yanaşmaktadır. Katılımcılar pasif özneler olarak işlev görmektense, fikir üretmektedirler.³⁰

3. Feminist Hukuk Teorisinde Metodoloji³¹

Sosyal bilimlerin ürettiği bilginin doğruluğuna ilişkin iddialar doğa bilimlerinden sert, çeşitli ve birbirinden oldukça uzak okulların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyal bilimler, öncelikle doğa bilimlerinin metodolojisine özenmiş ve sonrasında kendi özgün metodolojilerinin kurulması aşamasına geçilmiştir. Doğa bilimlerine oranla sosyal bilimlerde üretilen bilginin araştırmacının şahsına ve seçilen metotlara bağlılığı sebebiyle sosyal bilimlerde belirli bir metodoloji üzerinde uzlaşmak olanaklı görünmemektedir.³²

Konu hukuka geldiğinde daha da çetinleşir. Hukukun bir bilim olup olmadığı üzerine gerek hukukçular arasında gerekse diğer bilim insanları arasında zaman zaman anlamsız bir tartışma da yaşanır. Hukuku bir bilim olarak kabul etmek zor da olsa, eğer kabul edersek, bir

²⁹ Reinharz, a.g.e., s. 181

³⁰ Reinharz, a.g.e., s. 184, 181.

³¹ Belirtmek gerekir ki, hukuk metodolojisi son derece önemli ve özellikli bir konudur. Bu konuya dair tartışmaları bu makale içinde kapsamlı olarak ele almak mümkün değildir. Bu alandaki tartışmalara dair detaylı bilgi için bkz. Uzun, Ertuğrul, Hukuk Metodolojisinin Sorunları, Nora Yayınları, İstanbul, 2016; Yasemin Işıktaç, Sevtap Metin, Hukuk Metodolojisi, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016.

³² Ertuğrul Uzun, Hukuk Metodolojisinin Sorunları, Nora Yayınları, İstanbul, 2016, s. 31.

doğa bilimi olmadığı kesindir, ama sosyal bilim olduğunu iddia etmek de kolay değildir. Hukuka özgü bir metodolojinin olup olmadığı konusunda tahmin edileceği gibi ikili bir tartışma sürdürülmektedir. Aslında iki hukukçunun olduğu yerde üç görüş vardır ve karma görüşü benimseyen bir grup hukukçu daima bulunacaktır, ama burada karma görüşü benimseyenleri ayrıca belirtmeye gerek yoktur. Bir uçta, hukukun kendine has bir metodolojisi olmadığını savunanlar diğer yanda ise hukukun kendine has bir metodolojisini savunanlar yer almaktadır. Hangi görüş benimsenirse benimsensin, hukuki yargıların keyfi, ilkesiz ve gerekçesiz olamayacağı kabul edilir. İster hukuka özgü isterse diğer disiplinlerden alınmış olsunlar, metotlar, metodolojik bir yaklaşım içerisinde doğru hukuki yargıları üretmek için kurgulanırlar.³³

Hukuk teorisinde feminist metotlar söz konusu olduğunda akla gelen başlıca sorular şunlardır: Hangi durumda hukuki metot “feminist” olarak algılanmaktadır? Feminist hukukçuların paylaştığı belirli metotlar var mıdır? Eğer varsa, bunlar nelerdir? Ve feminist pratikteki önemleri nelerdir? Başka bir ifadeyle, “feminist hukuk yaratmak” ile ifade edilen nedir?³⁴ Bu sorulara bir çırpıda yanıt vermek ise mümkün değildir. Çünkü feminist bir hukuk metodolojisi yaratma süreci halen devam etmektedir.³⁵

Hukukta, feminist metotların gelişmesinde etkili olan sosyal bilim kullarından önemli bir tanesi, Frankfurt Okulu olarak da anılan, eleştirel teoridir. Egemen sistemin içinde üretilen ve yeniden üretimleri yapılan sosyal konular, tartışmalar ve zıtlıklar bu okulun inceleme alanını oluşturmışlardır. Ayrıca, tarafsız, önyargısız bakış açıları düşüncesini reddetmektedirler. Bilginin toplum tarafından oluşturulduğu, sosyal gerçekliğin bireysel anlamının hem sosyal koşullardan hem de tarihi koşullardan etkilendiği düşüncesini savunmaktadırlar. Eleştirel yaklaşım, sosyal araştırmada pozitivist bilimselliği reddetmektedir. Eleştirelilik olumsuz yargıdan fazlası anlamına gelmektedir; insan özgürlüğünü sınırlayan inanç biçimlerinin mevcudiyetinden, ortaya

³³ Uzun, a.g.e., s. 32.

³⁴ Katharine T. Bartlett, “Feminist Legal Methods”, in: Feminist Legal Theory, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s.550.

³⁵ D. Kelly Weisberg, Feminist Legal Theory, Temple University Press, 1993, Philadelphia s.531

çıkışından veya bilinmeyenleri açmanın, ortaya çıkarmanın olumlu yanlarından söz etmektedir.

Feminizme ve feminist hukuk teorisine bir takım kavrayışlar öneren bir diğer yaklaşım da postmodernizmdir. Postmodern prensipler, gerçekliğe dair evrensel bir doğrunun varlığını reddetmektedirler: Dünyada hiç kimse taraf tutmaktan kaçınmaz, her araştırmacı belirli bir sosyo-politik tarihi bağlamda yer almaktadır. Böylelikle postmodernizm bilgiyi, yasallık iddiasını dış otoritelere dayandıran tüm iktidar ve adalet sistemlerinden temizlemektedir. Postmodernizme göre, usamlamanın ya da bilimin hiçbir tarafsız süreci güvenilir, evrensel doğrular çıkaramaz. Bunun yerine, kültürün ya da ideolojinin sonucu olan bilgi elde edilmektedir. Postmodernizmin feminist metoda katkısı, öznenin kültürün ürünü olarak anlaşılması ve toplumsal cinsiyet yapısına dair yeni kavrayışlara öncülük eden iktidarın bir ürünü olarak, sosyal anlaşmaların öğrenilmesidir. Özellikle feminizmin doğası ve oluşumu, feminizm içinde tartışmalı konulardan biridir. Yapılan tartışmalar, son dönemlerde hukuk arenasına taşınmıştır.³⁶

Feministler hukukun kapsamlı bir şekilde eleştirilmesi gerektiğini ileri sürmüşler ve hukuk reformu için öneriler geliştirmişlerdir. Metodolojik sorunlar büyük önem taşımaktadır, çünkü bir kişinin hukuk uygulaması için bakış açısını şekillendirmektedir. Metot, gerçeklik kavrayışını düzenlemektedir; kanıt olarak değerlendirilecekleri tanımlamaktadır; ispat olarak kabul edilenleri belirtmektedir. Feministler, iktidarın var olan yapısına, söz konusu yapıların içinde olduğu kabul edilen aynı metotlarla meydan okumaya çalışırlarsa, tanımlamaya ve çürütmeye çalıştıkları kural dışı iktidar yapılarını yeniden yaratmış olacaklarından, metodu göz ardı etmemektedirler. Feminist metodun kavranılması olmaksızın, hukuktaki feminist iddialar meşru olarak kabul edilmeyeceği için metot önemlidir.³⁷

Feminist hukuk metodu olarak sunabileceğimiz ilk metot, **kadın soruları sormadır**. Hukukta, kadın soruları sorma erkeklerden çok kadınların türüne özgü olarak görülen deneyim ve değerlerin hesaba katılmasında hukukun nasıl başarısız olduğunun açıklanması anlamı-

³⁶ Weisberg, a.g.e., s.532

³⁷ Bartlett, a.g.e., s.550

na gelmektedir. Hangi nedenle olursa olsun var olan hukuki standartlar ve koşullar kadınları nasıl avantajsız duruma getirmektedir, bunu incelemektedir. Kadın soruları bütün yaşam alanlarında kadınların dışlanmışlığının açıklanmasını talep etmektedir. Şu noktalara odaklanmıştır: Kadınlar niçin yaşamın hemen hemen tüm alanlarında fırsat eşitliğini yakalayamamış ve cinsel ayrımcılığa tabi tutulmuşlardır? Kadınlar niçin hala ev içinde çocuk yetiştirmeyi ve ev işi sorumluluklarını üstlenmesi gereken cinsiyet olmaktadır? Kürtajın sınırları nelerdir? Kadın sorunları ve kadın imajı hukukta nasıl yorumlanmaktadır? Kadınların oy verme haklarında (Arap ülkelerinin birçoğunda kadınların oy hakkı hâlâ sorun teşkil etmektedir), evlendikten sonra mülkiyet edinme haklarında, sözleşmeye taraf olabilmelerinde niçin kısıtlamalar bulunmaktadır ve hukuk niçin bunları desteklemektedir?³⁸ “Soru”, hukukun bazı özelliklerinin yalnızca genel düşüncede taraflı olmadığı, aynı zaman da özelde erkeksi olabileceğini varsaymaktadır. Kadın sorularının amacı, söz konusu özellikleri ve nasıl işlediklerini ortaya çıkarmak ve nasıl düzeltileceklerini önermektir. Kadınlar uzun süredir kadın sorularını hukukta sormaktadırlar. Kadın olmayla birleşen hukuki engeller, oldukça aşikârdır. Sorun, kadınların ihmal edilip edilmemesi değil, bir de dışarıda kalmanın kadınların farklı rolleri ve karakterleri tarafından haklı gösterilip gösterilmediğidir.³⁹

Feministler, bugün hukukun birçok alanında kadın sorularını sormaktadırlar. Örneğin, tecavüz vakalarında kadın soruları sormaktadırlar. “Rıza savunması” niçin kadınların perspektifinden ve kadının sanığı savuşturma niyetinde olduğunun düşünülmesinin mantıklı olduğu kabulündense, sanığın perspektifi üstüne yani erkeğin, kadının “istediğini” düşünmesinin “mantıklı olarak” görülmesi üzerine kurulmaktadır? Niçin kadının hayatındaki ev ve iş sorumlulukları arasındaki çelişki, kadının özel hayatında aile içinde çözmesi gereken bir problem olarak görülmektedir de iş alanlarının yeniden düzelmesini gerektiren bir kamu meselesi olarak görülmemektedir? Kadın soruları sorma, politik tercihler ve kurumsal düzenlemelerin, kadınların ikincil konumuna nasıl katkıda bulunduğunu açığa çıkarmaktadır. Kadın soruları olmaksızın, kadınlar söz konusu olduğunda var olduğu

³⁸ Yüksel, 2003, s. 41

³⁹ Bartlett, a.g.e., s. 551

düşünülen ve incelenmeyen farklılıklar, kadınları avantajsız duruma getiren kanunlar için bir gerekçelendirme aracı olarak hizmet göstermektedirler. Kadın soruları, kadınların pozisyonlarının, kadınların nasıl doğal karakterini değil de, toplumun düzenlemelerini yansıttığını açığa çıkarmaktadır. Birçok feministin işaret ettiği önemli nokta, farklılığın kadınların kendi içlerinde değil, ilişkilerde ve aile, iş alanları, spor salonları, kulüpler gibi sosyal kurumlarda öğrenildiğidir. Açıkça cinsiyet temeli üzerine ayırım gözetmeyen hukukun gizli etkilerinin ortaya çıkarılmasında kadın soruları, sosyal yapıların normları nasıl somutlaştırdığını kanıtlamaya yardım etmektedir. Söz konusu normlar, kadınları örtülü bir şekilde farklı ve böylece ikincil hale getirmektedirler. Bir metot olarak uygulandığı zaman, kadın soruları sorma, olaylara hukukun uygulanması, olayların incelenmesi, vakaların temüli değerlerinin araştırılması gibi hukuki analizlere karşı tümel bir eleştiri metodudur.⁴⁰

Kadın soruları sorma metodu, kadınların somut ihtiyaçlarının temel alınması suretiyle değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu metotta, soyut kavramlardan uzaklaşma söz konusudur. Bu metodun temel varsayımı, hukukun kadın ile başladığı, kadının soyut bir nesne değil, somut varlık olduğudur. En temel amacı, erkekliğin maskesini düşürmek ve böylece hukuk alanında yapılacak reformlar için baskı oluşturmaktır.⁴¹

Bir diğer metodumuz, **feminist pratik uslamlamadır**. Feminist pratik uslamlama, mahkemelerde uygulanan hukuki metotların maskesini indirerek hukuki işlemlere dair yapılan araştırmalara kolaylık sağlamaktadır.⁴² Bazı feministler, uslamlama sürecine, kadınların erkeklerden farklı yaklaştığını iddia etmektedirler. Onlara göre, kadınlar durumlara ve koşullara çok daha fazla duyarlıdırlar, evrensel ilkelere ve genelleştirmelere özellikle kendi deneyimlerini beslemeyenlere karşı çıkmaktadırlar ve günlük hayat deneyimlerinin soyut adalet uğruna ihmal edilmemesi gerektiğine inanmaktadırlar. Eğer tüm bu iddialar ampirik olarak güçlendirilebilirse feministlerin bir çoğu genel koşullardan hareketle uslamlama yapmanın, farklılık için ve iktidara

⁴⁰ Bartlett, a.g.e., s.552

⁴¹ Barnett, a.g.e., s. 23.

⁴² Tove Stand Dahl, *Women's Law, An Introduction to Feminist Jurisprudence*, translated by, R. L. Craig, Norwegian University Press, 1987, Norway s. 23

sahip olmayanların bakış açısını görünür kılmak için daha büyük bir özeni gerektireceğini belirtmektedirler.⁴³

Hukuki usamlama, değişik amaçlarla birçok bağlamda ve birçok anlamda kullanılmıştır. Pratik düşünmenin klasik Aristo modelinin bazı yönleri ile “ötekinin” bakış açısını göz önünde bulundurma ve tanımlama üzerine odaklanan bir feminist anlayışı birbirine bağlamak için yapılan kullanım bunlardan yalnızca bir tanesidir. Feminist pratik usamlama, pratik usamlamanın geleneksel modeli üzerine inşa edilmiştir. Kadın soruları sorma da dâhil olmak üzere diğer feminist metotlar içinde belirtilen eleştirileri ve değerlendirmeleri katarak bunu gerçekleştirmektedir. Pratik usamlamanın klasik açıklaması, normlarını belirttiği toplumun yasallığını doğal karşılamaktadır. Bu nedenle, esas olarak muhafazakârlığa yönelmektedir. Feminist pratik usamlama, toplum için kurallar aracılığıyla konuşma iddiasında olanların normlarının yasallığına karşı çıkmaktadır. Hukuki usamlamanın hiçbir biçimi, doğal olarak geçmişten ve toplumun normlarından bağımsız olamamaktadır. Çünkü hukuk, daima değerlerin ve pratiğin bağlamında yapılmaktadır. Feminist pratik usamlama, diğer hukuki usamlama biçimlerinden farklılık göstermektedir. Feminist pratik usamlama hukuki problemlerin çok geniş bir alanına uygulanmaktadır. Varolan hukuk kurallarının ve ilkelerinin içindeki toplumsal cinsiyet dışlamalarına dair kavrayışların açığa çıkarıldığı belirgin anlamlara da sahiptir.⁴⁴

Anglo-Amerikan yargı sistemi tarihi boyunca, hukukun dilbiliminin temeli daima erkek olmuştur: Beyaz, eğitilmiş, ekonomik olarak gelişmiş erkek. Erkekler hukuku şekillendirmişlerdir, tanımlamışlardır, yorumlamışlardır; hukuka, dünyayı ve kendileri dışında diğer insanları kavrayışları ile uyumlu anlam vermişlerdir. Hukukun erkekleri kendi hayallerindeki hukuku tanımladıkları zaman “öteki”nin sesini ve anlamını marjinalleştirmişler ve dışlamışlardır. Hukuk, kabul edilen diğer tüm akademik disiplinlerle birlikte, usamlamanın yalnızca bir biçimini övmüş ve yalnızca bu biçimi us olarak adlandırmıştır. Hukukun erkekleri sosyal iktidara sahiptirler ve “ötekinin” kavranılmasına ve yarışan terimlere dair çok fazla endişe etmelerine gerek yoktur. Dil-

⁴³ Bartlett, a.g.e., s.553

⁴⁴ Bartlett, a.g.e., s.554

lerine karşı yapılan meydan okumalardan izole edilmişlerdir ve böylece hukuk dili doğal, objektif, yansız olarak görülmeye başlanmıştır. Hukuki uslamlama ve hukuki dil toplumsal cinsiyetle belirlenmiştir ve bu cinsiyet hukukun dilbilimsel mimarlarının erkek cinsiyeti ile örtüşmektedir.⁴⁵

*Irigaray'*a göre de Batı feminizmi Aydınlanmanın ve onun taşıdığı çelişkilerin mirasçısıdır. Ona göre, Aydınlanma değerleri kadına uygulanamaz. Aydınlanmanın usunu tam anlamıyla eril bir us olarak görmektedir. Batı kültürü tek cinsli bir kültürdür. Bu kültürde yansız ve evrensel diye bir şey yoktur. Yansız olarak alınan her şey, örneğin felsefe ve bilim, gerçekte cinsiyet bağımlıdır: Her şey erkek öznesinin söylemidir. *Irigaray'*ın usallığa getirdiği eleştiri dışı usdışılığı için verilen bir reçete değildir. Usallığın eril olduğunu ileri sürerken *Irigaray*, bunun belli bir yapısı olduğunu bildirmektedir. Ona göre Batı usallığı özdeşlik ilkesi ile karakterize edilmektedir: Çelişmezlik ilkesi (A, A'dır; A, B değildir). Yoluyla belirsizlik en aza indirgenir. Her şeyin ya bir şey ya da başka bir şey olması gerektiğini öne süren doğa/us, özne/nesne gibi karşıtlıklarda dile gelen bir ikilemeciliktir.⁴⁶

Feminist pratik uslamlamanın özü, adaletsizliğin belirli biçimlerine karşı uyanıklıktan ibarettir. Aksi takdirde söz konusu adaletsizlik, fark edilmeyecek ve açıklanmayacaktır.

Sonuncu metot, **bilinç yükseltme**dir. Algının gelişmesi için diğer bir feminist metot, bilinç yükseltme. Bilinç yükseltme, düşünce ve maddiliğin bir karışımı olan ve en geniş ifadesiyle toplumsal cinsiyeti kapsayan, en başından toplumsal nitelikli bir durumu sorgulamaktadır. Bireysel ya da öznel fikirler değil, kolektif bir toplumsal varlık olan kadın bilinci söz konusudur. Bilinç yükseltme metodu, kendini belirleyen unsurların içinden bakarak onların örtüsünü kaldırabilmek, onları eleştirerek kendi anlatımı içinde değerlendirebilmek ve böylelikle kendi anlatımını edinmek amacındadır.⁴⁷

⁴⁵ Lucinda M. Finley, "Breaking Women's Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia, s. 571.

⁴⁶ Sarup, a.g.e., s.142.

⁴⁷ Catharine A MacKinnon, *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, Ocak 2003, İstanbul, s.106

Bilinç yükseltme, araştırılan konuya etki eden araştırma sürecinin tartışılmasından ibarettir. Bazı yazarlara göre bilinç yükseltme, araştırma eyleminde “dişil konu” ile kadın araştırmacı arasındaki mesafeyi azaltan gizli bir eylemdir. Feminist metodolojide bilinç yükseltme, araştırma tekniklerinin merkezinde yer almakla önemli bir özellik taşımaktadır. Bilinç yükseltme, feministler tarafından çalışılan bir süreç olmanın yanı sıra örneklerin, çalışılan konuların oldukça çeşitli olması üzerine yerleştirilmiştir. Örneğin, kadınların deneyimleri. Kadınların hayat hikâyelerinde yer alan tecavüz, boşanma, işsizlik, fiziksel kötüye kullanım yapısal kırılma noktalarını oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, bunlar yaşanıp tükenen deneyimler değildir, yaşandıkları dönemde, kişinin gerek maddi gerekse manevi birçok değişiklik yaşamasına sebep olur ve sonraki yaşam üzerinde çok büyük etkiye sahip olup dünyayı kavrayış tarzına doğrudan etki etmektedirler. Tüm bu deneyimlerden sonra, sosyal aktörler kimliklerinin yeni yüzlerini güçlkle yaratmaktadırlar.⁴⁸

Bilinç yükseltme metodu, düşünömselliğın kullanıldığđ bir metottur. Bilinç yükseltme yöntemi, kadın hareketiyle yakından ilgili olan diğerk yöntemlere benzemektedir ve asıl olarak “self-awareness/kendini farketme” sürecidir. Feminist disipline temel olan düşünömsellik zaman zaman erken disiplin çalışmalarında bulunan bir fikir olarak ortaya çıkmaktadır. Feminist bilimde, bilgi sosyolojisi yaklaşımı, kavrayışın kaynağı olarak düşünömselliğın rolünü göstermektedir. Düşünömsellik sayesinde, feministlerin araştırma sürecinin doğasını derinlemesine inceleme, eleştirel biçimde açıklama ve analitik yöntemle araştırma eğilimi anlaşılır kılınmaktadır. Düşünömselliğın ana özelliğı, sosyolog ve antropologların alan çalışması deneyimlerine dair öyküleme geleneğine dayanmaktadır⁴⁹. Bilginin kökleri, bireysel ve toplumsal uygulamalarda bulunmaktadır. Deneyimler her gün yaşanan gerçekliklerden, gerçeklik ise deneyimlerden kaynaklanmaktadır. Gerçeklik insanlar üzerinde farklı etkiye sahiptir. Erkeklerin ve kadınların gerçeklik tanımları da farklılık göstermektedir. Feminist araştırmacılar, gerçekliğı yeniden inşa etmekte, gerçekliğın yeniden inşasını insan yaşamının yönlerini ve yaşam koşullarını erkeklerin vurgulamasından farklı olarak vurgulamaktadırlar. Kadın baskı altında yer almaktadır ve bu baskı, iki cinsiyet arasındaki farklılıktan ve toplumun değerkendir-

⁴⁸ Fonow, a.g.e., s. 3.

⁴⁹ Fonow, a.g.e., s. 3.

mesinden kaynaklanmaktadır.⁵⁰ Bu nedenle deneyimler farklılaşmaktadır. Bilinç yükseltme bir kişinin deneyimlerinin diğerlerinininkilerle eklemlenmesinin etkileşime ve işbirliğine dayanan sürecidir. Feminist bilinç yükseltme, bilgiyi ortak deneyim ve modellerden çıkararak oluşturmaktadır. Bahsedilen ortak deneyim ve modeller ise hayatta yaşanan olayların paylaşılan anlatımlarından çıkarılmaktadır. Bir deneyim diğerlerine açıldığında, bilinç yükseltme katılımcısı diğer kadınların onun paylaştığı deneyimi anlayıp anlamadıklarını bilememektedir. Bilinç yükseltme süreci, uyarılar ve ayrılmalar aracılığıyla risk almayı ve hassaslığı değerlendirmiştir. Dürüstlük, kendi kendine yeterlilik aracılığıyla uyumluluk ve takım çalışması; soyut analiz aracılığıyla kişisel anlatı değerlendirilmiştir. Amaç, kişisel girişim ya da fetih değil, bireysel ve grup güçlenmesidir. Asıl önemli nokta, teori ve pratiğin diyalektik ilişkisinin karşısında bilinç yükseltmenin merkezi yer almaktadır. Deneyim ve tecrübe arasındaki etkileşim bireysel deneyimlerin sosyal boyutunu ve sosyal deneyimlerin bireysel boyutunu açığa çıkarmaktadır. Böylece kişisel deneyimlerin politik doğası da öğrenilmektedir.⁵¹

Sonuç

Feminist metodoloji de farklı bir dilde konuşmak, farklı bir dilin anlaşılmasını sağlamak amacındadır. Söz konusu olan, kadın dili, kadının bilinci ve kadın farklılığıdır. Bu farklılık, hukuk metodolojisine kadınların yabancı olmasından dolayı gerçekleşen bir farklılık değildir. Kadınların hukukun her safhasından dışlanmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Hukuk geleneksel ataerkil yapısı ve eril dili ile kadın deneyimlerini ve gerçek anlamda kadınlığı bünyesine kabul etmemektedir. Bu nedenle, kadınlar hukukta yalnızca erkek egemenliğinin onları düzenlediği şekilde yer almaktadırlar.

Feminist metodoloji, feminist teoriden ayrı olarak değerlendirilemez. Feminizm, cinsiyetçi sömürüye, cinsiyetçi baskıya, cinsiyete dayalı ayrımcılığa, dışlanmaya karşı çıkan, eşitlik talep eden bir harekettir. Feminist metodoloji de, feminist hareketin bu amaçlarını paylaşmaktadır. Aynı zamanda, sosyal bilimlerde egemen olan eril yapıya da karşı çıkmaktadır. Genel olarak, bilimin eril bir karaktere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle kadınlar, bilim dünyasından dışlanmışlar,

⁵⁰ Yüksel, 2003, s.38-39

⁵¹ Bartlett, a.g.e., s.556

sonra kadınların bilimsel faaliyetlerde bulunamayacakları çünkü zihnen buna müsait olmadıkları, biyolojik yapılarının daha farklı şeylere, örneğin besleme ve bakma işlevlerine daha müsait olduğu ileri sürülmüştür. Uzun yıllar, bilim dünyasında elde edilen sonuçlar kadınların ikincilleştirilmesinde gerekçe olarak kullanılmıştır. Bilim, iktidarın en önemli güç araçlarından biri haline gelmiştir. Herhangi bir fikre bilimsellik atfedildiği zaman, söz konusu fikir hemen hemen tüm insanlar için dokunulmaz, eleştirilmez ve mutlaka itaat edilmesi gereken bir hal almaktadır. Durum böyle olunca, bilimsel bir araştırmanın sonucu olarak verilen kadınlığa dair, kadına dair bilgiler gerçek kadınlığı, gerçek kadını yansıtmasa dahi dokunulmaz olmakta, toplumda bir kabul oluşturmaktadır ve sonuçta konuşan, erkek bilim insanları, erkek bakış açısı, erkek deneyimleri değil, tarafsız bilim olmaktadır. Oysa eril bakış açısı, aslında ne istediğini, sonuçta ne elde edeceğini bilmektedir de, yalnızca gerekçe aramaktadır. Eğer feminist teori, kendi metodunu bulmaz ve uygulamazsa, eril bilimsel alanda zırhsız kalacaktır. Çünkü feminist teoriye cevaplaması için birçok soru sorulmaktadır. Soru sormak zora dayalı bir mücadeledir. Soru, bir iktidar aracı olarak kullanıldığında, kurbanın etini kesen bir bıçak gibidir. Soran, bulunacak şeyin ne olduğunu bilmektedir; ama ona fiilen dokunmak ve onu açığa çıkarmak istemektedir.⁵² Bu nedenle, feminist teori, kendisine sistemli, bilimsel metotlar eşlik ettiğinde ancak doğru cevaplara ulaşabilecektir.

Hukuka uygulanabilmeleri açısından feminist metotlar için herhangi bir sorun yoktur. Örneğin, feminist mülakat araştırması, belirli bir yasal sorunla ilgili olan kadınlarla mülakat yapılmasında kullanılabilir. Böylece, yalnızca belirli bir konunun muhatapları ile yapılan feminist mülakat sonucu önce yasalara sonra mahkeme uygulamalarına yansıtılacaktır. Boşanma durumunda kadının yaşadığı sorunlar feminist mülakatla incelendiğinde, elde edilen sonuçlar çok daha sağlıklı olacak ve bu konuda hazırlanan bir yasa adaletin sağlanmasında çok önemli bir rol oynayacaktır. Resmi kayıtlara geçmeyen tecavüz, dayak, her türlü kötüye kullanım sözlü tarihle dillendirildiğinde, belki hukuk için kanıt özelliği taşımayacaktır ama yok da sayılmayacaktır. Kadının yaşadığı her deneyim, feminist vaka çalışması ile ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde kanunların yerindeliği ve etkililiği inceleme konusu

⁵² Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları, Çev. Gülşat Aygen, 2. Basım, 2003, İstanbul, s. 287.

yapılabilecektir. Örneğin, kadına yönelik şiddetle ilgili bir yasanın ne kadar koruma sağlayabildiği, şiddet vakalarının feminist incelemesi ile mümkün olacaktır. Feminist eylem araştırmaları, yoğunlaştıkları konularda ve sorunlarda gerek yasal düzenleme yapılmasında gerekse yasal düzenlemelerin değiştirilmesinde etkili olacaklardır. Feminist içerik analiziyle, kanun maddelerinin ve mahkeme kararlarının incelenmesi ve gizli eril anlamlarının ortaya konulması mümkün olacaktır. Örneğin, kadınlar arasında “iffetli”, “iffetsiz” kadın ayrımı yapan bir mahkeme kararı içerik analiziyle incelendiğinde, ataerkil değerlerin kadınların arasında yaptığı söz konusu sınıflandırmanın eşitliğe aykırı olmasına rağmen hukuka yansıtıldığı görülecektir. Kapsamlı alan araştırması sonucunda, mahkeme kararları istatistikî değerlere konu edilebilecektir. Deneyisel araştırma ile somutlaştırılan kadın deneyimleri hukuka yansıtılabilecektir. Örneğin, kadına özgü bir deneyim olan adet kanaması, iş hukukunda çalışma saatlerinin düzenlenmesinde gündeme alınabileceği gibi sağlıklı ilgili düzenlemelerde de göz önünde bulundurulabilecektir. Bir araştırmada, aynı anda birden fazla feminist metodun uygulanması da mümkündür.

Hukukta feminist metodoloji kullanmak, feminizmin hedeflediği eşitliği sağlayabilir. Zira hukuk gibi, ataerkilliğin en güçlü kurumunun kadın deneyimlerine, sezgilerine yer vermesi yönettiği, düzenlediği her yapının da kadın deneyimlerine, kadın bakış açısına yer vermesi anlamına gelecektir.

Kaynakça

- Arat Necla, *Feminizmin ABC'si*, Simavi Yayınları, 1991, İstanbul
- Canetti Elias, *Kitle ve İktidar*, Ayrıntı Yayınları, Çev. Gülşat Aygen, 2. Basım, 2003, İstanbul
- Sarup Madan, *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Ark Yayınevi, çev. A. Baki Güçlü, 1. Basım, Nisan 1995, Ankara
- Stanley Liz/Wise, Sue, “Feminist Araştırma Sürecinde Metot Metodoloji ve Epistemoloji”, *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul
- Weisberg D. Kelly, *Feminist Legal Theory*, Temple University Pres, 1993, Philadelphia
- Yüksel Murat, *Feminist Hukuk Kuramı ve Feminist Düşünce Teorileri*, Beta Yayınları, Mayıs 2003, İstanbul
- Yüksel Mehmet, *Modernite Postmodernite ve Hukuk*, Siyasal Kitabevi, Ağustos 2002, Ankara.
- Fonow Mary Margaret; Cook Judith A., “ Back to the Future”, in: *Beyond Methodology*, Indiana University Press, 1991, America.

- Watkins Gloria, *Feminizm Herkes İçindir*, Çitlembik Yayınları, 2000, İstanbul
- Gaarder Jostein, *Sofi'nin Dünyası*, Pan Yayıncılık, 15. Basım, Eylül 1996, İstanbul
- Donovan Josephine, *Feminist Teori Amerikan Feminizminin Entelektüel Gelenekleri*, İletişim Yayınları, Çev. Aksu Bora, Meltem Ağduk Gevrek, Fevziye Sayılan, 1. Baskı, 1997, İstanbul
- Cevizci, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, 1999, İstanbul
- Frug Mary Joe, *Postmodern Legal Feminism*, Routledge, 1992, America
- Acker Joan; Barry, Kate, Esseveld, Johanna, "Objektivite and Truth", in: *Beyond Methodology*, Editors Fonow, Margaret Mary; Cook, Judith A., Indiana University Press, 1991, America
- Reinharz Shulamit, "Feminist Interview Research", *Feminist Methods in Social Research*, Oxford University Press, 1992, New York
- Jayaratne Toby Epstein, Stewart, Abigail J., "Quantitative and Qualitative Methods in The Social Sciences- Current Feminist Issues and Practical Strategies", in: *Beyond Methodology*, Editors Fonow, Margaret Mary; Cook, Judith A., Indiana University Press, 1991, America
- Mies Marie, "Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul, s.36.
- Mies Maria, "Women 's Research or Feminist Research?", *Beyond Methodology*, edited by Fonow, Margaret Mary/Cook, Judith A, Indiana University Press, 1991, America
- Durakbaşı Ayşe, "Feminist Tarih Yazımı Üzerine Notlar", *Kadın Araştırmalarında Yöntem*, der. Çakır, Serpil/Akgökçe, Necla, Sel Yayıncılık, 1995, İstanbul
- Berktaş Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, 1. Basım, Eylül 2003, İstanbul
- Mossman Mary Jane, "Feminism and Legal Method: The Difference It Makes", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia
- Uzun Ertuğrul, *Hukuk Metodolojisinin Sorunları*, Nora Yayınları, İstanbul, 2016
- Bartlett Katharine T., "Feminist Legal Methods", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia
- Dahl Tove Stand, *Women's Law, An Introduction to Feminist Jurisprudence*, translated by, R. L. Craig, Norwegian University Press, 1987, Norway
- Finley Lucinda M., "Breaking Women's Silence in Law: The Dilemma of the Gendered Nature of Legal Reasoning", in: *Feminist Legal Theory*, edited by, D. Kelly Weisberg, Temple University Press, 1993, Philadelphia
- MacKinnon Catharine A., *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, çev. Türkan Yöney, Sabir Yücesoy, Metis Yayınları, Ocak 2003, İstanbul